

Araştırma Makalesi | Research Article

Erken Dönem İletişim Çalışmaları Bağlamında Hasan Refik Ertuğ'u Okumak Reading Hasan Refik Ertuğ in the Context of Early Communication Studies

Mahmut AKGÜL (Assoc. Prof. Dr.)
Erciyes University, Faculty of Communication
Kayseri/Türkiye
mahmutakgl@gmail.com

Başvuru Tarihi | Date Received: 04.02.2025
Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 07.05.2025
Yayınlanma Tarihi | Date Published: 30.07.2025

Akgül, M. (2025). Erken Dönem İletişim Çalışmaları Bağlamında Hasan Refik Ertuğ'u Okumak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 12(2), 749-765
<https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1633151>

Öz

Bu çalışma erken cumhuriyet dönemi aydınlarından Hasan Refik Ertuğ'un iletişim alanına katkılarına odaklanmaktadır. Türkiye'de iletişim biliminin henüz kurumsallaşmaya başlamadığı dönemlerde çok çeşitli formasyonlardan gelen araştırmacılar çalışmalarıyla iletişim alanına katkı sunmuşlardır. Bu isimlerden biri olan Hasan Refik Ertuğ, gazetecilik eğitimi başta olmak üzere iletişim çatısı altında değerlendirilebilecek çeşitli konularda görüşler ortaya koymuştur. Ertuğ, ideal gazeteciyi betimlemiş ve Türkiye'de ilk defa gazetecilik öğretiminin nasıl yapılacağına dair bir plan sunmuştur. Yine radyonun işlevlerini sıralayarak radyo üzerinden yürütülecek bir radyo üniversitesi modeli ortaya koyan Ertuğ, Türk iletişim tarihinin ayrıntılı olarak irdelenmesi gerektiğini savunan ilk isimlerden olmuştur. Tüm bunlardan hareket ederek kaleme alınan çalışmada Ertuğ'un eserleri yeniden ele alınmış ve iletişim alanına katkı sunan yönleri ortaya konulmuştur. Elde edilen bilgiler ışığında özellikle gazetecilik eğitimi ve radyo aracılığıyla eğitim öğretime imkân tanıyan radyo üniversitesini merkeze alan görüşlerinden Ertuğ'un, erken dönem bir iletişim araştırmacısı olduğu kanısını varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Refik Ertuğ, Radyo Üniversitesi, Gazetecilik Eğitimi, İletişim Çalışmaları, İletişim Tarihi.

Abstract

This study focuses on the contributions of Hasan Refik Ertuğ, one of the intellectuals of the early republican period, to the field of communication. At a time when communication science had not yet begun to be institutionalized in Turkey, researchers from various backgrounds contributed to the field of communication with their works. Hasan Refik Ertuğ, one of these names, has put forward views on various issues that can be evaluated under the umbrella of communication, especially journalism education. Ertuğ described the ideal journalist and presented for the first time in Turkey a plan on how to teach journalism. Ertuğ also listed the functions of radio and proposed a radio university model to be conducted through radio, and was one of the first to argue that the history of Turkish communication should be analyzed in detail. In this study, Ertuğ's works are reviewed and the aspects that contribute to the field of communication are revealed. In the light of the information obtained, it was concluded that Ertuğ was an early communication researcher, especially from his views that centered on journalism education and the radio university that enabled education through radio.

Keywords: Hasan Refik Ertuğ, Radio University, Journalism Education, Communication Studies, Communication History.

Giriş

İnsanın etrafında olup bitenleri anlama isteği, kaçınılmaz olarak gözlem yapma ve olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisi kurmayı doğurmuştur. Doğayı anlama, açıklama ve kontrol etme çabası şeklinde tanımlanabilecek bu süreç bilimsel düşüncenin ortaya çıkışının temeli olarak kabul edilir. İlk olarak tarım, tıp, mühendislik gibi pragmatik ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenen bilgi birikimi zamanla insanı merkeze alan toplumsalı da içermeye başlamıştır. Felsefi kökenleri Antik Yunan'a kadar gitse de modern çağda şekillenmeye başlayan toplumbilimlerinin 19. yüzyılla birlikte yükselişe geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumbilimlerinin yükselişiyle bir alt disiplin olarak filizlenmeye başlayan iletişim biliminin ilk örnekleri de Birinci Dünya Savaşı sonrası karşımıza çıkmaktadır. Savaşlarda konvansiyonel yöntemlerin tek başına yetersiz kaldığını düşünen kimi araştırmacılar, kitle psikolojisi, ikna, propaganda gibi alanlarda görüşler ortaya koymaya başlamışlardır. Öznesi iletişim olan araştırmaların bir diğer boyutunu da teknolojik yenilikler oluşturmuştur. Sanayi devrimi sonrası hızlanan teknolojik gelişmelerin nasıl ki kentleşme ve toplumsallaşmaya büyük etkisi olmuşsa, iletişim ve haberleşme teknolojilerine de devrimsel nitelikte etkileri olmuştur. Gerek var olan kitle iletişim araçlarının evrilmesi gerekse de yenilerinin icat edilmesi toplumsal değişmeyi besleyen iletişim kanallarını daha işlevsel hale getirmiştir. İletişim araştırmaları da sözü edilen sosyal ve teknolojik nedenlerde gelişerek daha merkezi bir konuma erişmiştir. Disiplinler arası bir alt disiplin olarak ele alınan iletişim bilimleri alan yazının zenginleşmesiyle müstakil bir disiplin halini almış, zamanla okullaşma yoluna giderek kurumsallaşmıştır. İletişim olgusuna kafa yoran isimler başlangıçta çok çeşitli disiplinlerden gelen düşünürlerden ileriye süren süreçlerde iletişim formasyonlu bilim insanlarının çoğaldığı görülmektedir. İletişim araştırmaları Türkiye'de de dünyadaki serüvenine benzer bir seyir izlemiştir. Her ne kadar kimi iletişim bilimciler Türkiye'de iletişim çalışmalarını 1970'lerle başlatsa da geçmişinin daha eskilere gittiği kesindir. Zaten söz konusu değerlendirme de okullaşmadan ileri gelmektedir. UNESCO'nun desteğiyle Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun 1965'te eğitime başlaması, bu yanılının temel sebebidir ki bu da doğru değildir. Zira Türkiye'de iletişim olgusuna dair eğitim veren kurumların geçmişi 1965'ten de önce 1950 yılında İstanbul Gazetecilik Enstitüsü ile başladığı bilinen bir gerçektir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden gelen bilim insanları, kimi yerde doğrudan iletişime dair kavramlara değinerek, kimi zaman da tarif ederek veya göndermede bulunarak iletişim olayını irdelemişlerdir. Ontolojik, epistemolojik ve metodolojik boyutlarıyla ele alındığında Türk bilim insanlarının da batıdaki meslektaşlarıyla benzer bir tutum içerisinde olduğunu söylemek mümkündür¹. Söz konusu araştırmacılara ek olarak çağdaşları gibi yurtdışı doktoralı olmayan ve akademik unvan taşımayan kimi yazarların da iletişime dair görüşler ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu isimlerden biri de Hasan Refik Ertuğ'dur. Ertuğ 1930'lu yıllardan başlayarak basın yayın tarihinden basın hukukuna, gazetecilik eğitiminden radyo yayıncılığına, basın özgürlüğünden dönemin yeni iletişim teknolojisi sayılan radyonun eğitim aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağına kadar geniş bir düzlemde eserler vermiştir. Nitekim Türkiye'de gazetecilik eğitim ve öğretiminin nasıl yapılacağına ilişkin bir araştırma yapılması görevinin 1946 yılında Ankara Üniversitesi tarafından Ertuğ'a verilmesi tesadüfi değildir. Türkiye'de gazeteciliğin bilimsel yöntemlerle yetiştirmiş gazeteciler tarafından yapılmasının savunucularından olan Ertuğ aynı yıllarda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünü Koruma ve Geliştirme Derneği'nin kurucuları arasında görülmektedir. Yine dönem itibarıyla yeni nesil iletişim teknolojisi sayılan radyonun toplumsal işlevlerini ele alan araştırmalar yapması ve radyodan

eğitim amaçlı nasıl faydalanılacağını tartışıp dönem itibarıyla çok ileri sayılabilecek radyo üniversitesi önermesi de Ertuğ'un görüşlerinin iletişim bağlamında yeniden ele alınmasını elzem kılmaktadır.

Bu gerçeklikten hareket eden çalışmada, Hasan Refik Ertuğ'un eserleri yeniden okumaya tabi tutulmuş, günümüz bakış açısıyla iletişim araştırmaları için taşıdığı değer betimlenmeye çalışılmıştır.

Gazetecilik Eğitime İlişkin Görüşleri

Hasan Refik Ertuğ'un üzerine düşündüğü ve yazdığı konuların başında gazetecilik eğitimi gelmektedir. Gazeteci kimdir ve gazetecilik eğitimi nasıl olmalıdır? sorularından hareket eden Ertuğ ideal gazeteciyi ve gazeteciliği tarif edip gazetecinin nasıl yetiştirilmesi gerektiğiyle ilgili önermelerde bulunmaktadır. Bu görüşler müstakil bir deneme yazısından ibaret değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren basın hayatıyla ilgili yasal düzenlemeler ve yapısal reformlar tartışılan konular arasındadır. Nitekim gazetecilik için düzenli bir öğretim yapılması konusu, 1931 yılında İstanbul Üniversitesi'nde ele alınmış ve Yüksek Gazetecilik Mektebi adlı kurumun 1931 ders yılı başında açılmasına Rektörlükçe karar verildiği hakkındaki haberler basında yer almıştır (Ertuğ, 1970b, s. 5). Aynı yıl içerisinde Matbuat Kanunu'nun yürürlüğe girmesi basın hayatıyla ilgili politikalar üretme çabasının olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar Yüksek Gazetecilik Mektebi o yıllarda açılmamış olsa da gazetecilik alanını kurumsallaştırma fikrinden hiçbir zaman vazgeçilmemiştir. Bu bağlamda Ankara Üniversitesi 1946 yılında, Ertuğ'a Türkiye'de gazetecilik eğitim ve öğretimi üzerinde bir araştırma yapma vazifesi vermiştir. Ertuğ tarafından Rektörlüğe sunulan rapor ilgiyle karşılanmış ama uygulanması mümkün olmamıştır. Buna karşılık aynı rapor ile ilgilenen ve İstanbul'daki Gazeteciler Cemiyeti'nden de teşvik gören İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, gazeteci öğretim üyelerinin yardımıyla İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü kurmuş ve 11 Kasım 1950 günü resmen öğrenime başlamıştır (Ertuğ, 1968b, s. 26). Gazetecilik mesleğinin pratik olarak zamanın koşullarına, ülkeden ülkeye hatta ve hatta kişiden kişiye göre değişebilecek bir uğraşı olduğunu ileri süreren Ertuğ'a göre "günün siyasi, iktisadi ve kültürel olayları hakkında, mahalli veya memleket-şümul veyahut cihan-şümul haberler veren veya bu haberleri yorumlayan veyahut bunlardan ayrı olarak okurlarını dünya gidişi hakkında herhangi bir şekilde aydınlatan kimselere gazeteci denilir" (Ertuğ, 1950b, ss. 19-20). O'na göre gazeteciler, halkın hem rehberleri, hem de hizmetkârlarıdır. Rehberleridir; çünkü halkın genel konular hakkındaki duygularının ve kanaatlerinin doğmasına yardım ederler; milyonların fikirlerini ve ideallerini formüle ederler. Türlü haberleri ve görüşleri okuyucularının evlerine, zihinlerine kadar ulaştırırlar. Hizmetkârdırlar; çünkü gazeteler, halkın ilgisince yaşarlar (Ertuğ, 1951, s. 15). Eylemlerinin kamuoyu denilen manevi havaya doğurması nedeniyle gazeteciliği kamuoyu oluşturma sanatı (Ertuğ, 1950b, ss. 19-20) olarak tanımlayan Ertuğ, gazetecilerde bulunması gereken asgari kriterleri de sıralamaktadır (Ertuğ, 1950b, s. 20):

- Halkın ihtiyaçlarını kavramak
- Yayınını bu ihtiyaçlara göre ayarlamak
- Yayınlarında psikoloji, bilgi ve takt hataları yapmamak
- Dünyanın ekonomik, kültürel ve siyasi gidişini yakından takip etmek
- Dikkatli olmak
- Süratli olmak

Ertuğ'un ideal gazetecide olması gereken kriterleri değerlendirildiğinde toplumsal beklentiler, hız ve özenin ön plana çıktığı görülmektedir.

Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda gazetecilik eğitiminden söz etmenin hiç de kolay olmadığı zamanlarda Ertuğ'un gazetecilik eğitimine dair görüşlerini sunması ve bir eğitim planı ortaya koyması da son derece değerlidir. Gazeteciliğin akademik eğitim gerektiren bir meslek olduğunu vurgulayan Ertuğ, “mesleğe nasılsa girmiş, tesadüfi surette tutunmuş birkaç kişi, gazetecilikte kendini yed-i tula³ sahibi sayarlar ve bu işin, okumakla, öğrenmekle ilgili olmadığını ortaya atmaktan çekinmezler” (Ertuğ, 1950b, s. 20) ifadeleriyle “alaylı” gazetecileri eleştirir. Gazeteciliğin bilimsel düzlemde ele alınması gerektiğini dile getiren Ertuğ'a göre, bu düsturla hareket etmeyip gazetecilik öğretimini basit bir kurs şeklinde konumlandırmak, ne ihtiyacı karşılar, ne de Türk gazeteciliğinin yükselmesi, teşkilatlanması gayesini sağlar (1950b, s. 20). O'na göre ne basit ve pratik bir kurs açmakla, ne de üniversitede bir gazetecilik kürsüsü ihdas etmekle Türkiye'de gazetecilik gelişebilir. İster üniversiteye bağlı, ister üniversiteden ayrı olsun, müstakil bir öğretim kurumu yaratmak mecburiyettir. Bu kurumun üniversiteye bağlı ve üniversiteler kanununda anılan (Ankara veya İstanbul gazetecilik okulu) bir okul şeklinde kurulması (Ertuğ, 1950b, s. 28) ideal olandır.

Açılacak gazetecilik okulunun tek başına teknik eğitim verecek bir okul olmasının yetersizliğine dikkati çeken Ertuğ, bu konuda İndiana Gazetecilik Okulu'nun eğitim sistemine göndermede bulunur. Okula giren lise mezunlarının büyük sınavı gazetecilik alanından vermekle yükümlü olmakla birlikte ekonomi, tarih, felsefe, devlet bilgileri, ruhiyat veya sosyoloji disiplinlerinden en az 25 saat ders almaya mecbur tutulmasını (Ertuğ, 1950c, s. 37) önerir. Okulda alan dersi olarak ise Haber Toplama Yayıma Biçimleri, Gazetecilik Ekonomisine Giriş, Haber Toplama ve Yazma, İlançılık Prensipleri, Efkârı Umumiye, Gazete Fotoğrafçılığı, Radyo Gazeteciliği, Mizampajcılık ve Okul Gazeteciliği gibi dersleri zorunlu olarak almaları (Ertuğ, 1950c, ss. 38-39) önerisinde bulunur. Okulun akademik örgütlenmesiyle ilgili de tavsiyelerde bulunan Ertuğ'a göre öğretim kadrosu profesörler ve sahada uzman kişiler tarafından oluşturulmalıdır. İlave olarak gazetelerin ve gazetecilerin faydalanacağı bir “haber ve resim, belge arşivi” kurmak yerinde olur. Son olarak da gazetecilik okulundan çıkacak gençlerin gazetelerde istihdam edilmesinin zorunlu kılınması, okulun yaşama ihtimalini artıracaktır (Ertuğ, 1950b, s. 28).

Kamuoyunun Oluşumu

Gazeteciliği efkâr-ı umumiye yapma, yani kamuoyu oluşturma sanatı, gazeteciye de kamuoyu oluşturan kimse (Ertuğ, 1959, s. 15) olarak tanımlayan Ertuğ, kamuoyu kavramının yeterince anlaşılamamış olmasını iletişim biliminin yeni kurulmuş olmasına ve emekleme evresini henüz aşamamasına bağlamaktadır. Kamuoyu kavramını irdelemesi beklenen sosyoloji de uzun zamandan beri dikkatini kendi alanını doğrudan ilgilendirmeyen konulara çekmiş ve ihmal etmiştir (Ertuğ, 1951, ss. 17-18). Ertuğ kamuoyu kavramından bireyler arasından meydana gelen fikri birliği kasteder. Bu fikri birlik gruba ayrıca verilen bir şey değildir. Kendiliğinden oluşmaktadır. O'na göre insanlar bireysel olarak düşündükleri zaman, ortak düşündüklerinden çok farklı sonuçlara varmaktadırlar. Ortak düşündükleri zaman, ortak düşünce yolundan varılan sonuçlar, münferit haldekinden çok daha kapsayıcı ve içerik itibarıyla daha zengindir (Ertuğ, 1951, s. 19). Ertuğ, kamuoyunu, örf, adet, gelenek gibi sabitlik ifade eden diğer toplumsal kurumları da kabul gören yaklaşımlara göndermelerde bulunarak ayırır. Yaptığı bir diğer ayırmada kalabalık (foule) ile kütle (public) ayırımıdır. O'na göre iki kavram toplanış şekli, birbirine karşı yakınlığı veya uzaklığı, birbirini etkileme biçimleri itibarıyla birbirinden

farklıdır. Kütlerde, farklı ortamlarda bulunan fertlerin kalabalıkta olduğu gibi, birbirini görme, duyma, dokunma vs. şekillerde etkileşime girme imkanları yoktur. Bu noktada radyo devreye girer ve etkileşimi sağlar (Ertuğ, 1951, s. 22). Dolayısıyla da kalabalıktan farklı olarak aynı mekanı paylaşmayan bireylerin konsensüsüne dayanan kamuoyunun oluşmasında radyoya özel bir önem atfeder. Hiçbir mekânsal paylaşımı olmayan bireylerin ortak düşünce ve eylem geliştirmesine dayanan kamuoyu, radyo sayesinde medyana gelen bir olgudur. Hal böyleyken Ertuğ'un kamuoyunun oluşmasından tek faktörün radyo olup olmadığı konusunda da tavrı nettir. Gerek gazete gerekse de radyo kamuoyunun oluşmasını tek başına sağlayan kitle iletişim araçları değildir. Bunların etkili olabilmeleri için bireylerin kendi toplumsallaşma süreçleri boyunca edindikleri varoluş koşullarının şekillendirdiği tutumlara bakmak gerekir. Zira gelenek, tahsil, terbiye, tecrübe ve tefekkürle önceden edinilmiş bazı inançlar tutumların, tutumlar da kamuoyunun oluşumunda büyük rol oynarlar. Başka bir deyimle kamuoyuna sunulan bir fikrin kamuoyu tarafından benimsenmesi için tutumlar büyük önem arz eder. Gazete ve radyonun yetersizliğinin bir diğer delili de, bu tutumları meydana getirmek için çok daha esaslı uygulamalara girişilmiş olmasıdır. Bunlar okuldan başlar; kitap, resim, sinema, konferans vs. gibi daha birçok araçlara başvurularak devam eder (Ertuğ, 1951, s. 26-27). Ertuğ'a göre başvurulmuş araçlardan istenilen sonuçların alınıp alınamadığını ölçmek de mümkündür. Zira günün şartlarında kamuoyunun gücünü ve kamusal olaylardaki rolünü ölçebilecek objektif kriterler mevcuttur. Bunlar da en başta toplumun şehirleşme oranı ve toplumsal akışkanlığın derecesidir. Sosyoloji bu konuda, eskiden takip edilen, farazi yöntemler yerine, deneysel yöntemlerle olguların araştırılmasını mümkün kılmaktadır (Ertuğ, 1951, s. 30). Zaten kamuoyunun oluşumunun asgari koşulu da şehirleşmedir. Kamuoyu olgusu, toplumsal ilişkilerin geniş kütlelere yayıldığı ülkelerde ve çağlarda meydana çıkmaya başlamıştır. Etkileşimin geniş kütlelere yayıldığı muhitler, kalabalık, hareketli şehir muhitleridir. Az nüfuslu, birbirinden uzak mesafelerle ayrılmış ve kendi içine kapanmış köylü cemaatlerde, dinamik bir kamuoyunun meydana gelmesi hemen hemen imkânsızdır (Ertuğ, 1951, s. 27). Kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleştirilen ikincil iletişimin hakim olduğu şehirlerde medyanın rolü de değişir. İmgeler, semboller ve çok çeşitli ortamlarla gerçekleşen etkileşime ilave olarak siyasi liderlerin ve yazarların etkileme güçleri de tutum ve davranışları besleyen faktörler olarak karşımıza çıkar (Ertuğ, 1951, s. 20). Bütün bunlar alışılmış toplumsal etkileşim pratiklerini de tamamen değiştirmiştir. Artık milyonlarca insanın bir konuya dair karar vermesi için, eskisi gibi yüz yüze iletişime girişmesine gerek de imkan da yoktur. Kentleşmenin yüksek olduğu ve kitle iletişim araçlarıyla etkileşim kuran toplumlarda kamusal işlerin şahsi ve keyfi tarzda yürütülmesi neredeyse imkansızdır. Zira devlet artık basın ve radyo tarafından idare edilmek zorundadır (Ertuğ, 1951, s. 29). Bütün bunlarla birlikte kamuoyunun toplumsal işlevine yönelik itiraz da yok değildir. Onun zannedildiği kadar müstakil bir varlık olmayışı, özellikle basın ve radyonun bir zümre tarafından kolaylıkla şekillendirilebilmesi eleştirilerden ilk akla gelenidir. Bu itiraz tamamıyla yanlış da değildir. Zaman zaman bazı gazete tröstlerinin, seri yayınlarla, kamuoyunu kontrol altına aldıkları, özellikle Amerikan gazetelerinde son zamanlarda meydana gelen tekelleşmenin, kamuoyunu standartlaştırdığı, bunun ise bireyselleşmeyi yok ederek, demokrasiyi tehdit ettiği sıkça dile getirilmektedir (Ertuğ, 1951, s. 31).

Radyoya İlişkin Görüşleri

Hasan Refik Ertuğ, dönemin en yaygın ve yeni kitle iletişim araçlarından olan radyonun toplumsal işlevlerine dair görüşler de ortaya koymaktadır. Radyonun özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sürecinde güçlü bir propaganda aygıtı olmasının yanında,

savaş koşullarında yer yer tek enformasyon kaynağı olması, hatta ve hatta eğitim aracı olarak kullanılması Ertuğ'un dikkatini çekmektedir. Radyonun gücünü 'atom bombası' ile mukayese edebilecek kadar (Ertuğ, 1951, s. 7) kıymetli bulan Ertuğ, savını Paris basın greviyle destekler. Radyonun gazete, dergi gibi basılı materyallerden daha çok tercih edilen bir kitle iletişim aracı olduğunu ileri süren Ertuğ, 1947 yazında gerçekleşen Paris basın grevinde gazetelerin çıkmamasının, Paris halkını etkilemediğini Paris Halk Efkârı Enstitüsü tarafından yapılan araştırmayla açıklarken, dönemin Fransa'sından hareketle radyonun kitle iletişim araçları içerisindeki yeriyle ilgili görgül veriler sunmaktadır. O'na göre artık radyo gazeteleri ikame eden bir kitle iletişim aracı (Ertuğ, 1947a, s. 1) olmakla birlikte radyo gazeteciliği mesleğinin de doğumuna vesile olmuştur. Ertuğ, radyo haberciliğinin doğumunda TRT radyosunun savaş yıllarında güvenilir ve doğru habercilik anlayışının hakkını; "radyo gazeteciliği, bu harpten önce henüz emekleyen bir çocuktur; fakat harp, ona ergenliğini kazandırdı ve bugün karşımıza, genç, kuvvetli ve teşkilatlı bir meslek halinde çıkmasını sağladı" (Ertuğ, 1947a, s. 1) ifadeleriyle teslim eder.

Ertuğ, radyo yayınlarının düzenlenmesinde hedef kitle analizine dikkati çeker. 'Yaz mevsimi ve radyo' yazısında Ertuğ, özellikle yaz aylarında okur profilinin değişime uğradığını, bir kısım dinleyicilerin tatile girdiği için radyo dinleme sürelerinin uzadığını, bir kısım dinleyicilerin de ziraat mevsimi nedeniyle radyoyu tamamen terk ettiğini, dolayısıyla radyo içeriklerinin hazırlanmasında bu gerçeklerin dikkate alınması gerektiğine vurgu yapar (Ertuğ, 1945d, s. 1). Hatta yaz aylarında, tiyatroların, sinemalar ve sanat merkezlerinin kapanması nedeniyle halkın sanat ihtiyacını karşılamak için radyo yayınlarında kültür sanat içerikli programların artırılması tavsiyesinde bulunur (Ertuğ, 1947d, s. 1). Zira radyo sanatsal işlevi olan da bir iletişim aracıdır. Radyo programlarında geribildirim almanın zorluklarına değinen Ertuğ, yüz yüze konuşacak bir konferansçının, daha hazırlanırken kendisini dinleyecekler hakkında birçok bilgisi varken, radyo aracılığıyla seslenecek konuşmacının hedef kitle hakkında bilgi sahibi olmamasının bir handikap olduğundan bahseder (Ertuğ, 1945a, s. 1). Bu handikapa rağmen bütün radyoların programlarını hazırlarken dinleyicilerin taleplerini göz önünde bulundurduklarını fakat yayın prensiplerini de ihmal etmediklerini belirtmektedir (Ertuğ, 1949, s. 1). Nitekim 1948 yayın döneminde Ankara Radyosu, yayınlara ilişkin dinler kitle tercihlerini saptamak için bir anket uygulayarak dinler kitlenin beklentilerini ölçmeye çalışmıştır. Ertuğ, anketin amacını, "Dinleyicilerin dileklerini öğrenmek için türlü yollar mevcut ise de, bunun en iyisi ve şimdiye kadar en ziyade başarı ile tatbik edileni, yazılı anketler olmuştur" (Ertuğ, 1949, s. 1) şeklinde ifade etmektedir. Ertuğ, radyo yayınlarını mümkün olduğu kadar geniş kitlelere dinletebilmek için radyonun en küçük köylere kadar ulaşması gerektiğini, hatta evlerin vazgeçilmez bir aracı haline getirilmesi gerektiğini vurgular. Bunun için de "halk tipi alıcı radyo makinesi" önerisinde bulunur. O'na göre, şehir elektriği ve akümülatörlü olmak üzere iki tip üretilen radyo, ucuz, ufak ve kullanışlı, sağlam yapılı, kolay tamir edilebilir, yedek parçası erişilebilir ve çeşitli frekansları yakalayabilir nitelikte olmalıdır (Ertuğ, 1945e, s. 2).

Radyo Üniversitesi

Hasan Refik Ertuğ, gücünü "atom bombası" ile eşdeğer tuttuğu radyonun verimli kullanılmasıyla ilgili çağının çok ilerisinde önermeleriyle de dikkat çekmektedir. Radyoyu hayatın en güçlü toplumsal kurumları arasında sayan Ertuğ'a göre radyo "basınla, okullarla, dinle ve mahalli idare makamlarıyla yarışa başlamış ve onlardan bir hayli de yer kazanmıştır" (Ertuğ, 1947b, s. 1). Ertuğ'un radyonun toplumsal işlevlerini içeren bu görüşleri akıllara Fransız düşünür Louis Althusser⁴¹i getirmektedir. Ertuğ,

radyonun birçok gelişmiş ülkede dinler kitlenin sosyo-kültürel seviyelerini artıracak ders içeriklerine yer verdiği, hatta ve hatta Paris'teki UNESCO toplantısında "eğitim, bilim ve kültür" konularında radyonun verimli kullanılmasının görüşüldüğünü (Ertuğ, 1947c, s. 1) belirtir. Bu bağlamda Ertuğ, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerde radyonun uzaktan öğretim aracı olarak kullanılma biçimlerini örnekleriyle açıklar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "hastalık, sakatlık, uzaklık" gibi sebeplerle okula gidemeyen insanlara yönelik radyonun, bir öğretim aracı olarak kullanıldığını dile getiren Ertuğ, radyonun örgün öğretim mekânı olan okullarda "öğretmenlerin yapamadığını yaptığını" (Ertuğ, 1945c) ileri sürer. Ertuğ, savaş koşullarında işlevselliği tartışmasız olan radyonun özgün içeriklerle kent, ve köy okullarındaki öğrencilerin eğitimlerine yardımcı olmasının yanında ulaşım zorluğu nedeniyle okula erişemeyen vatandaşlara "okul hizmeti" verdiğini belirtir. BBC Okul Yayınları Şefi'nin "radyo ile yapılan öğretimde en muvaffakiyetli şekiller, derslerdeki en az benzeyenlerdir. Radyo, öğretmenin yapamadığını yapmalı" anlayışından hareketle radyonun eğitici işlevinin (Ertuğ, 1945c) alışılmışın dışında çok daha yenilikçi olduğunu iddia eder. Ertuğ'a göre gelişmiş ülkeler nasıl ki radyoyu eğitim amaçlı olarak kullanıp yüksek verim alabiliyorsa Türkiye de radyo -her ne kadar geç kalmış olsa da- aracılığıyla halk kitlelerinin bilinçlenmesini sağlayabilir (Ertuğ, 1947c, s. 1). Bu noktada Ankara Radyosu'ndan beklentilerini sıralayan Ertuğ, programların "milli menfaatlere uygun veya milli menfaatleri müdafaaya yarayan haberler ve konuşmalar; müzik ve piyese dayanan dinlendirme ve eğlendirme yayınları; müzikle, dersle ve konferansla sırf öğretmeyi gözetten yayınlar" (Ertuğ, 1948, s. 1) şeklinde olmak üzere üç ana gayeye göre ayarlanmasını önerir. Amaçlar arasında en hayati olanı ise eğitimle ilgili olanıdır. Dönemin koşulları içerisinde Ertuğ radyoyu bir uzaktan eğitim aracı olarak görür. O'na göre, hazırlanan özel programlar sayesinde, toplu yerlerden uzaklarda, dağ başlarında, gidiş geliş zorlukları bulunan yerlerde yaşayan kimselerin, çocukları için de okul işlevi görebilir (Ertuğ, 1943, ss. 1-11). Nasıl ki gelişmiş ülkelerde radyo okula ve öğretmene yardımcı bir aygıt ise Türkiye'de de kimi dersler sınıf ortamında olmak kaydıyla radyo aracılığıyla yapılması gerektiğine dikkati çeken Ertuğ'un önerisi sadece örgün eğitimle sınırlı değildir. O'na göre, okuma, öğrenme ve kültür alanında yetiştirme imkanlarından türlü sebeplerle mahrum kalmış fertlere radyo aracılığıyla eğitim imkanı sunulabilir (Ertuğ, 1945b, s. 6). Ertuğ, toplumun her kesiminden insanın faydalanabileceği, radyo üzerinden eğitim verecek uzaktan öğretim programına da 'radyo üniversitesi' adını verir. Dünyada 'açık üniversite' sisteminin tarihçesi göz önünde bulundurulduğunda erken bir tarihte radyo üniversitesinin kurulması fikri son derece yenilikçi bir yaklaşımdır. Her ne kadar önerdiği eğitim modeline 'radyo üniversitesi' ismini verse de Ertuğ'un tasarladığı üniversite akla gelenden farklıdır (Ertuğ, 1951, ss. 162-163);

Burada kullandığımız üniversite terimi, öğrencilerine yüksek tahsil veren, içinde her türlü öğretim, eğitim ve araştırma faaliyetleri yapılan bir merkez manasında kullanılmamıştır. Radyo üniversitesi derken; radyo yayınları vasıtasıyla ilk dereceden yüksek dereceye kadar bütün öğrenim kademelerindeki eğitim hizmetlerine yardım yapılmasını, her yaştaki yetişkinlere umumi malumat verilmesini, kültür seviyelerinin yükseltilmesini, meslek ve sanat bilgilerinin artırılmasını istihdaf eden amme hizmetini kastediyoruz

Ertuğ'un önerdiği radyo üniversitesinde de dersler seviyeye göre verilecektir. Ertuğ, radyo hiç okul görmemiş olanlara basit ve iptidai bilgiler, ilköğretim görmüş olanlara mesleklerine göre teknik bilgiler, ilköğretimden biraz fazlasını görmüş olanlara genel kültür dersleri, orta öğretim görmüş olanlara kendi çalışma alanlarıyla ilgili yüksek derecesinde bilgiler, yükseköğretim görmüş olanlara ise kendi alanları dışında bilgiler vererek kültürel okul yazarlığın artırılabilirliği kanaatindedir (Ertuğ, 1945b, s. 6). Bunu

yaparken de içeriğin hedef kitleye göre ayarlanması, yayınların süresi, programı takip edenlere belge verilmesi gibi düzenleyici önerilerde bulunarak, bir nevi açık üniversite tasarısı sunar. Ertuğ, eğitici programların iki kategoriye ayrılarak birincisinin örgün öğretim programlarına devam edenlere destek niteliğinde olması, diğeri ise her nasılsa okula gidememiş bireylere meslek ve sanat öğretecek nitelikte olmasını önerir. Alanında uzman eğitimciler tarafından hazırlanan düzenli programlarla öğretim yapılabileceğini ileri süren Ertuğ, ders konularının 10, 15 veya 20 konferanslık birer seri halinde önceden hazırlanmasının yeterli olacağını ön görür. Radyoda yayınlanacağı günler ilan edilen derslerin metinleri de, broşürler halinde bastırılıp satışa (Ertuğ, 1951, ss. 159-160) çıkarılarak erişilebilirliği artırılabilir. Radyo üniversitesinde meslek veya sanat öğretmeyi amaçlayan dersler sağlık saati, çiftçi saati, hukuk saati gibi çeşitli temalarla kategorize edilebilir. (Ertuğ, 1951, s. 141). Ertuğ radyo üniversitesinin bir diğer işlevi olarak da dil öğretimini ele alır. O'na göre radyo aracılığıyla yabancı dil öğretimi yapmak mümkündür. Özellikle sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından emperyalist devletler kültürlerini ve siyasi nüfuzlarını radyo aracılığıyla empoze etme yolunu seçmişlerdir. Az gelişmiş ülkelerde radyo aracılığıyla yapılan dil öğretimi ve diğer kültür yayınları yoğun ilgi görmektedir. Dünyanın birçok büyük radyo istasyonları, kısa dalga yayınlarıyla yabancı ülkelerdeki dinleyicileri için dil öğretme programları yaymaktadırlar (Ertuğ, 1951, s. 161). Türkiye'de de yabancı dil eğitimi için radyo altyapısının kullanılmasının olumlu sonuçlar vereceği neredeyse kesindir.

İletişim Tarihine Katkıları

Hasan Refik Ertuğ'un çok çeşitli görüşler ortaya koyduğu konulardan biri de iletişim tarihidir. Aslında bu beklenen de bir durumdur. Zira Erken Cumhuriyet Dönemi aydınların çok büyük bir bölümü, yeni inşa edilen devletin gelişimine katkı sağlamak için Batı'nın hızlı ilerleyişinin nedenleri ile Osmanlı'nın gerileme nedenlerini ortaya koymaya çalışmış, bunu yaparken de matbaanın ve modernleşme araçlarının kullanıma girme sürelerine değinmeden geçememişlerdir. Server Rifat İskit (1959) ile Selim Nüzhet Gerçek (1931) başta olmak üzere Mehmet Nuri İnuğur (1992), Hıfzı Topuz (2003) ve Orhan Koloğlu (2006) gibi öncü basın tarihçileri Osmanlı'nın gerileme nedeniyle matbaacılık ve gazetecilik faaliyetleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya gayret etmişlerdir. Ertuğ da, iletişim tarihini gazete ve matbaanın kullanım yaygınlığına özdeşleyerek açıklamaya çalışır. O'na göre antik Yunandan beri -ilkel formlarda bile olsa- gazete toplumsal hayatın önemli bir parçasıdır. Hatta ve hatta gazetenin varlığı ve miktarıyla gelişmişlik düzeyi arasında da doğrusal bir ilişki vardır. Antik Yunanda eski Atina'da halk meclisinin toplandığı yer olan Pnyx'de hayat bir gazetedir. Orada her şey, hatta yalan haberler kampanyası bile vardır. Nutuk atılan kürsülerin etrafında, mektepli ilk gazeteciler vardır (Ertuğ, 1959, s. 19). Basılı materyal olması nedeniyle gazetenin ilkel atası sayılabilecek Acta diurna'larda bugünkü gazetelerde olduğu gibi cenaze törenleri, yangınlar, idamlar, iflaslar, çok yaşayanlar, ikiz veya üçüz doğumlar, spor oyunları ve seçimler gibi toplumsal olayların yer aldığı bilinmektedir (Ertuğ, 1959, ss. 19-20). Antik Yunanda ve Roma'da, düzenli ve periyodik haber bültenleri mevcut olduğu halde Orta Çağ'ın ilk asırlarında, Avrupa'da şifahi habercilikten başka, gazetecilik faaliyetlerine rastlanmamasını da Ertuğ, skolastik düşünceye bağlamaktadır. O'na göre gerilemenin sebebi açıktır. Büyük ve merkezi imparatorluklar yıkılmış, yerlerine küçük derebeylikleri kaim olmuş, hür düşünce kovulmuş, kör taassup ortalığı kasıp kavurmaya başlamış, okullar kapanmış ve okuma yazma bilenlerin sayısı çok azalmıştır (1959, s. 22). Skolastik düşüncesin hâkim olduğu orta çağın ilk asırlarında surlarla çevrili şehirler ve şatolar arasındaki haberleşme ve haberleri toplayıp başkalarına ulaştırma işi gezgin şairler tarafından yapılmış, iletişim dedikoduların

aktarımından ileri gidememiştir. Bugünkü anlamıyla gazeteyi mümkün kılan şey ise matbaanın icadı olmuştur. Matbaanın icadı ve ilk kullanıma başlandığı yer ile ilgili çeşitli görüşler mevcutken Hasan Refik Ertuğ ve Enver Behnan Şapolyo matbaanın ilk olarak kimler tarafından kullanıldığı hususunda uzlaşmaktadırlar. Her ikisi de matbaanın Uygur Türklerine ait bir icat olduğu konusunda hemfikirdirler. Ertuğ tezini XIX. asrın sonlarında Çin'in batısında Kansu eyaletinde üstü duvarlarla örtülü bir mağarada, Uygur el yazısıyla matbaa harfleri bulunmasıyla destekler. O'na göre bu belgeler Uygurların XI. asırda matbaadan faydalandıklarını göstermektedir. Çinlilerin XI. Asırda mekanik baskı ve çoğaltma usullerini tatbika teşebbüs etmeleri, Uygurlardan öğrendikleri tahta harfleri maden olarak imal etmeye başlamalarından ibarettir (Ertuğ, 1959, s. 31). Bununla birlikte modern matbaanın ilk denemesinin Avrupa'da Gutenberg tarafından yapıldığı bilgisini de ayrıca desteklemişlerdir. Gutenberg'in geliştirdiği matbaanın Avrupa toplumsal hayatında bu kadar sarsıcı hiç şüphesiz ki içinde bulunulan toplumsal koşullarla da ilgilidir. Coğrafi keşiflerin değiştirdiği ticaret yolları hakkında haber bekleyen tüccarlar, Türk akınlarının nerelere ulaştığını öğrenmek merakında olan devlet ve siyaset adamlarıyla büyük halk kütleleri, sanat ve din hareketlerini takip eden kilise mensupları ve münevverler meraklarını gidermek için hayli fedakârlıklara razıydılar. İhtiyacı gören bazı insanlar bu yoldan kendilerine geçim sağlayabileceklerini kestirdiler ve harekete geçtiler. Mühim gördükleri haberleri elle yazarak, yine elle çoğaltarak, mektup, beyanname, bülten veya broşür halinde satmaya başladılar (Ertuğ, 1959, s. 24). Böylesi bir ortamda doğan matbaa, hızlı gelişmeye imkân bulmuş ve var olan toplumsal kurumları da önemli oranda dönüştürmüştür. Avrupa'da matbaa sayesinde toplumsal dönüşüm hızla gerçekleşirken, matbaayı Avrupalılardan daha önce kullanmaya başlayan doğu halkları matbaadan yeterince faydalanamadıkları için gerilemişler, cehalet ve taassup içinde kalmışlardır. Ertuğ'a göre gerek matbaanın icadından önce, gerekse de matbaanın yaygınlaşmasından sonra basın, toplumsal kurumlar için her zaman çekinilmesi gereken bir unsur olmuştur. İngiltere'de 1275 tarihinde, yalan haber yayanlara verilecek cezaları göstermek üzere çıkarılan bir emirname, 1378 tarihinde teyit edilmiş ve hatta 1682'de bu emirnameye dayanılarak bir gazeteciye ceza verilmesi (Ertuğ, 1959, s. 27) bahse konu korkunun delili niteliğindedir. Gazetecilikten çekinen sadece siyasi iktidar değildir. Dini iktidar için de gazetecilik faaliyetleri temkinli yaklaşılması gereken unsurlar arasındadır. Nitekim Papa V. Pie; papalar, kardinaller ve evöklere aleyhindeki yayınları 1569'da yasak etmiştir. Halefi olan XIII. Gregorie da aynı şekilde hareket etmiştir. Bu yasaklar kâğıt üstünde kalmamış, Sixte-guicint zamanında tatbik edilmiş ve Memanti adlı haber mektuplarını tertipleyen bir grubun başı olan Ani bale Capelo, 1587'de Roma'ya çağrılarak iftirada bulunduğu ve yalan haber yaptığı iddiasıyla elleri kesilip dili koparılmıştır (Ertuğ, 1959, s. 27).

Haberleşme, gazetecilik ve matbaacılık faaliyetlerinin Türkiye'de de izini süren Ertuğ, ülkemizde haber toplanıp yayılması ile ilgili faaliyetler olup olmadığını tespit etmenin şimdilik zor olduğunu ifade eder. Bununla birlikte konuyla ilgili henüz ciddi araştırmaların başlamadığından iletişim faaliyetleri konusunda Türk tarihinin ilk devirlerinde herhangi bir faaliyet bulunmadığını iddia etmeyi de doğru bulmaz. O'na göre arşivlerin araştırılması durumunda çeşitli belgeler elde etmek imkân dâhilindedir. Nitekim 'sai' ve 'tatar' denilen postacıların çeşitli haberleri ulaştırmak, bazen de posta vazifesini görmek üzere muhtelif yerlere gönderildiği bilinmektedir. (Ertuğ, 1959, s. 27-28). Bu sai ve tatarlar İmparatorluğun dört köşesinde olup bitenleri hükümet merkezine duyurmak ve merkezden gelen emirleri ve haberleri almak için, uzun mesafeleri çok süratli atlarla ve diğer kara ve su araçlarıyla aşarak haber ulaştırırlardı. Türkiye'de iletişim ve haberleşme tarihiyle ilgili dönem itibarıyla her ne kadar geniş kapsamlı ve

sistematiik araştırmalar henüz başlamamış olsa bile, kimi bilgilerin varlığı da ortadadır. Viyanalı Banker Fugger ailesinin metrukâtı arasında Viyana Milli Kütüphanesi'ne intikal eden 'Haber Mektupları'ndan bazıları, İstanbul'dan gönderilmiştir. Bunlardan, 1554-1571 devresinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel gidişinden ve memlekette olup bitenlerden Avrupalı okurları haberdar etmek üzere, İstanbul'da daimi bir muhabir bulundurdukları sabit olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türkçe yazma haber mektuplarına rastlanmaktadır. Osmanlı devlet adamlarından bazılarının Avrupa'dan, kendilerini alakadar eden haber mektuplarını getirttiklerine dair kayıtlar vardır (Ertuğ, 1957, s. 1). Yine kimi Osmanlı ricalinin, Avrupa'da rağbette olan haber mektuplarıyla ilgilendiği ve devrin meşhur gazetecisi, hatta şantaj gazeteciliğinin kurucusu sayılan Pierre l'Aretin'den (1492-1557) düzenli haber satın aldığı bilinmektedir (Ertuğ, 1959, s. 28). Padişahların, harp seferlerine giderlerken, refakatlerine hususi bir kâtip veya vakanüvis alması, bu kişileri de devrin edip ve şairlerinden seçmesi iletişim tarihi aısından dikkat çekicidir. Nitekim bu vakanüvislerden bazıları katıldıkları seferlere dair yazma kitaplar bırakmışlardır. Nusretname⁵ ve Mohaçname⁶ adlı eserler bu türün başarılı örnekleridirler (Ertuğ, 1957, ss. 1-2). Matbaa ile basım faaliyetleri için ise uzun süre beklemek gerekmektedir. Bilindiği üzere Arap harfleriyle Türkçe basım ilk defa 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaada gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Arap harfleriyle baskıcılığın tarihi daha eskilere gitmektedir. Ertuğ, Karl Faulmann'ın, 'Matbaacılık Tarihi' adlı eserini referans göstererek, Arap harfleriyle ilk kitabın, İtalya'da Fano kasabasında, 12 Eylül 1514 yılında basıldığını ileri sürer. Ayrıca 1516'da biri Arapça olmak üzere dört dile mezamir basılmıştır. Arap harfleriyle kitap basılmasına, Osmanlı imparatorluğundan önce Avrupa'da başlanmış olmasını, kitap ticareti arzusuna atfetmek yanlış olmayacaktır (Ertuğ, 1959, s. 79). Örnekler Avrupa'yla sınırlı değildir. Mansurzade Mustafa Nuri Paşa, Netayic-ül- Vukuat ünvanlı tarihinde, " Murad-ı salis asrında bir ecnebi, Türkçe hüruf ile kitap tabetmek ve gümrük rüsumundan muaf tutulmak üzere ruhsat istida edip müsaadeyi havi ferman verilmiş olduğundan hicri 996 (1587) tarihinde (Vasıf Tarihi) hacminde bir kitap basmış ve Ferman-ı ali-i mezkûru dahi dibacesine aynen yazmış olmakla bir nüshası şeyh-ül İslam-ı esbak Hüsam efendi merhumda mansur-u fakir olup fakat ismi ve kangı fenden olduğu hatırda kalmadı" demektedir. Bu kitap için Osmanlı hükümetinden müsaade alındığı, Osmanlı Devletinin matbu kitaplardan haberdar olduğu ve bunların kendi ülkesine girmesine muhalefet etmediği, İstanbul'da matbu kitap ticaretinin yapıldığı anlaşılmaktadır (Ertuğ, 1959, ss. 82-83). Tüm bu veriler birlikte düşünöldüğünde Müteferrika'dan önce münferit de olsa kitap çıkarma girişimlerinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Müteferrika ise kurduğu matbaayla kitap basımını kurumsallaştırarak resmiyete dökmesi bakımından önemlidir. Matbaacılık faaliyetleri gerilere gitse bile gazetecilik için aynı şeyi söylemek zor görünmektedir. Osmanlı toplumu gazeteyle tanışmak için yüzyılı aşkın bir süre daha beklemek durumundadır. Resmi gazete niteliğinde 11 Kasım 1831 yılında çıkan Takvim-i Vekayi, imparatorluk kamuoyunun tanıdığı ilk gazetedir. Her sosyal kurum gibi basın da sosyal hayatın içinde yaşanılan sosyal şartların bir olarak içinde bulunduğu koşullardan beslenir. Nitekim Takvim-i Vekayi'nin çıkışını da Mora isyanı, Yunan İstiklal Hareketi, Mehmet Ali Paşa isyanı, Navarin yenilgisi gibi unsurlar hızlandırmıştır (Ertuğ, 1961, s. 9). Takvim-i Vekayi'nin bir resmi gazete, Ceride-i Havadis'in ise bir İngiliz tarafından çıkarıldığı düşünöldüğünde "Türkiye gerçek anlamda ilk gazeteyle 1860 yılında Tercüman-ı ahval adıyla kavuşmuştur" demek yanlış olmayacaktır. Öncülleri basından beklenen kamuoyunu oluşturma işlevini yapamazken Tercüman-ı Ahval, modern gazetelerin yapması gereken görevleri tamamıyla yerine getirmiştir. şinasi tarafından kaleme alınan ve gazetenin ilk sayısında yer alan 'Mukaddeme'de, gerçek bir

gazetenin görevine ve yapacağı hizmetlere değinilmektedir. Halkın memleket idaresinde söz sahibi olmasını kazanılmış hak sayan Şinasi, aynı yazının biraz aşağısında, gazeteyi herkesin anlayacağı dilde, açık ifadelerle çıkaracaklarını haber vermektedir (Ertuğ, 1961, ss. 10-11). Bu sayede halkın kısa sürede benimsediği gazete, ilk başyazı, ilk tefrika, ilk siyasi münakaşalar, ilk hikâye örneklerine yer vermiş, ilk kapanma cezasına ve ilk sansüre keza ilk defa bu gazete uğramış, basın suçundan takibata maruz kalan ilk gazeteciler bu gazetede yazılarından ötürü zaptiye nezaretine götürülmüşlerdir (Ertuğ, 1961, ss. 10-11). Gazeteciliğe olan ilginin artması ve gazetelerin çoğalmasıyla 1857'de Matbaalar Nizamnamesi yayınlanmış, bunu 1864'te çıkarılan Matbuat Nizamnamesi takip etmiştir (Ertuğ, 1957, s. 7). Tanzimat döneminin nispeten özgürlükçü ortamı basın hayatına da yansımış gazeteler zaman zaman hükümeti, hatta padişahı eleştirme imkânına kavuşmuştur. 1876 sonrası ise işler tamamen tersine dönmüştür. Gazeteler, sansürü aşip siyasi eleştiri yapamaz olmuşlardır (Ertuğ, 1957, s. 9). Türk toplumu haber ajansı ile ikinci Meşrutiyet döneminde tanışmıştır. Türkiye'de haber ajansı kurma yetkisi, 1911 yılında bir yabancı şirkete imtiyaz halinde verilmesi bu alanda ilktir. İmtiyazı elde eden şirket, Osmanlı Ajansı adıyla faaliyette bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı başlayınca, bu şirketin imtiyazı kaldırılmış ve yerine Milli Ajans kurulmuş ise de, uzun müddet devam etmemiştir. Mütareke yıllarında 'Türkiye, Havas-Röyter' namıyla birleşik bir ajans tesis edilmiştir. Milli Hükümet tarafından İstanbul teslim alınınca ajans kapatılmıştır (Ertuğ, 1957, s. 9).

Basın Özgürlüğüne İlişkin Görüşleri

Ertuğ, toplumların demokratikleşme sürecinde basın özgürlüğünün önemini konu eden görüşleriyle de dikkat çekmektedir. Hukukçu kimliğiyle de bilinen ve üniversitede amme hukuku dersleri veren Ertuğ, basın kanunlarını tarihsel ve toplumsal düzlemde ele alarak demokratikleşme süreçlerindeki rolüyle ilgili tespitlerde bulunur. Basınla ilgili yasal düzenlemelerin kökenlerinin bilinenden çok daha eskiye gittiğini belirten Ertuğ, basın özgürlüğünün ilk olarak İngiltere'de filizlendiğini ileri sürmektedir. O'na göre XVII. yüzyılda İngiltere Kralı I. Oliver Cromwell'in "hükümetim, gazetelerin tenkitlerine mukavemet kudretine malik değilse, yaşamaya layık sayılamaz" diyerek eleştirisinin kutsal bir hak olduğunu kabul etmesi (Ertuğ, 1959, s. 43) bu alanda bir ilki oluşturmaktadır. İlave olarak 1792 yılında Libel Act denilen ve basın yayın yoluyla işlenen iftira ve hakaret suçlarının cezalandırılmasını amaçlayan kanunun yürürlüğe konulması (Ertuğ, 1959, ss. 55-56), İngiltere'nin basın yasası yapma konusundaki öncülüğünü perçinlemektedir.

Ertuğ, basın özgürlüğünü insan onuru, şerefi ve gururuyla eşdeğer tutar. O'na göre insan hak ve hürriyetlerinin temeli, basın özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü sayesinde gazeteler aracılığıyla bir fikrin etrafında toplanan bilinçli insanların meydana getirdiği kamuoyunun gücü her kesimce kabul edildiğinden, tarih boyunca diktatörler ve zümre saltanatı kurmak isteyenler basın özgürlüğünün aleyhinde olmuşlardır. Basını işlemez hale getirebilmek için alınan türlü tedbirler ve girişilen sonsuz mücadeleler, insanlık tarihinin acı hatıralarını teşkil etmektedir. Tarih, basının işlemesi veya işlememesi amacıyla oluşturulmuş türlü basın rejimleriyle doludur (Ertuğ, 1950a, s. 4). Ertuğ, basın özgürlüğünün somut çıktılarının en başına kamuoyunu koyar. Kamuoyunun oluşumuyla ortaya çıkan organik güç sayesinde yasa yapıcılar veya muktedirler halkın lehine yasal düzenlemeler yapabilirler. Ertuğ, organik bir süreç sonucunda ortaya çıkan kamuoyunun, günümüzde ne kadar halkın duygu ve düşünceleriyle şekillendiğini de tartışmaktadır. Seçimlere büyük ölçüde yön veren basın acaba belli toplumsal grupların hizmetinde ve emrinde midir? sorusunu soran Ertuğ, kamuoyunun oluşum sürecindeki

etkenlere çekimser yaklaşan görüşleriyle Alman düşünür Jürgen Habermas'la denk düşer. Habermas'ın "19. Yüzyılla birlikte basının ticarileşmesiyle birlikte kamusal iletişim halkla ilişkiler ve reklamcılıkla özdeşleşmesine neden olmuş ve kamusal alanda eleştirel akla dayalı etkileşim ortadan kalkmıştır"(Dağtaş & Dağtaş, 2003, s. 56) savını Ertuğ da desteklemektedir. Ertuğ'a göre, büyük sermayeye ve büyük tekniğe dayanan dev basın kuruluşları artık halkın görüşlerini yansıtmamaktadır. Habermas'ın medyanın ticarileşip tekelleştiği, apolitikleşip, kitle kültürünün üretim aracı ve reklam dünyasının bir parçası haline geldiği iddiası Türk basını için de geçerlidir. Bununla birlikte hala halkın görüşlerini, çıkarlarını ve inançlarını savunan küçük gazeteler de yok değildir ve asıl mesele de bu gazetelerin yaşatılmasıdır. Ertuğ'a göre bu küçük gazeteler kendi hallerine bırakılırsa hızla yok olup gideceklerdir. O yüzden, bu gazeteleri gözetip kollamak ve korumak lazımdır ki, bunlar büsbütün ortadan kalkmasınlar ve memleketteki çeşitli siyasi akımlar, ekonomik olarak zayıf kesimler ve sınıflar kendilerini savunacak ortamlar bulabilsinler (Ertuğ, 1970a, s. 6). Ertuğ, küçük gazetelere ve taşra gazeteciliğine, dev medya kuruluşları yanında yaşamak imkânı nasıl sağlanabilir? Bunlara, kanaatlerini satın almadan, şeref ve haysiyetleriyle oynamadan nasıl yardım edilir? (Ertuğ, 1970a, s. 7) sorularını da sorar. Çözüm önerisi olarak da sermayenin medya üzerindeki etkisinin azaltılmasını sunar. Basının işlevini yerine getirebilmesinde sermaye odaklı medya yapılanmaları bağımsızlığı tehdit eden en büyük unsurlardan biri olarak gören Ertuğ, kamusal alanın canlandırılması ve demokratik bir tartışma zemininin korunması için dinamik yasaların yapılmasını elzem görür. Ertuğ, sosyal ve siyasi şartların değişmesiyle basın kanununun da değişmesi gerektiğini dikkat çekerek, basın mesleğinin sürekli mutasyona uğrayan ve kendine yenileyen bir meslek olduğunu (Ertuğ, 1968a, s. 4) bu yüzden yasaların da sürekli kendini yenileyebilen özellikle olması gerektiğini, ancak bu şekilde sermayeye karşı kamusal alanın ayakta kalabileceğini ileri sürer.

Sonuç

Türkiye'de toplumbilimlerinin henüz kurumsallaşmaya başladığı, iletişim bilimlerinin ise daha adının bile bilinmediği bir dönemde, iletişim olgusu altında değerlendirilebilecek çok çeşitli görüşler ortaya koyan Hasan Refik Ertuğ, yaptığı çalışmalarda iletişim biliminin kurumsallaşması için ilk tuğlayı koyanlar arasına girmiştir. Erken döneminden başlayarak gazetecilik eğitiminden radyonun toplumsal işlevlerine, basın özgürlüğünden iletişim tarihine kadar geniş bir düzlemde fikir üreten Ertuğ, birçok yönüyle çağın çok ilerisinde görüşleriyle ön plana çıkmaktadır. Gazeteciliğin rastgele insanlar tarafından yapılamayacak kadar ciddi bir uğraşı olduğuna vurgu yapan Ertuğ, aynı ciddiyetle yaklaştığı gazetecilik eğitiminin de akademik bir düzlemde yürütülmesi gerektiğini ortaya koyan ilk yazardır. Ankara ve İstanbul üniversiteleri çatısı altında yapılandırılması öngörülen gazetecilik okullarıyla ilgili tespitlerinin ve sunduğu müfredatın batıdaki gazetecilik okullarıyla eşdeğer olması dikkat çekicidir. Gazeteciliğin ve gazetecinin ne olduğu ve nasıl olması gerektiğini ortaya koyan Ertuğ, basının kamuoyu oluşturma yetisinin üzerinde ise özellikle durmaktadır. Yine dönemin yeni medyası olarak nitelendirilebilecek radyonun toplumsal ve kültürel işlevlerini ele alan çalışmalar ortaya koyması, literatürün oluşmasında büyük önem taşımaktadır. Radyoyu bir eğitim aracı olarak ele alması ve bir 'radyo üniversitesi' önermesinde bulunması 1940'ların toplumsal koşulları göz önünde bulundurulduğunda oldukça yenilikçi bir yaklaşımdır. Üstelik henüz batıda bile açık üniversite olarak nitelendirilen uzaktan öğretim sistemlerinin gelişmediği bir dönemde bu düşünceyi ortaya koyması, önerisini daha da değerli hale getirmektedir. Ertuğ'u Türkiye'de radyonun işlevlerini veriler ışığında ortaya koyan ilk araştırmacılardan saymak yanlış olmayacaktır. Zira radyonun artık gazeteyi önemli oranda

ikame eden, hatta ötesine geçen bir kitle iletişim aracı olarak tanımlayan, bu görüşünü de Paris'teki basın grevi verileriyle destekleyen bir araştırmacı olması, öncüler arasında sayılmayı hak ettiğini göstermektedir. Ertuğ'un görüşler ortaya koyduğu diğer alanlar ise basın özgürlüğü ve haberleşme tarihidir. Erken cumhuriyet dönemi aydınlarının geri kalmışlığın nedenlerini sorgularken değinmeden geçemediği konular arasında olan matbaanın gecikmesi ve yayıncılık faaliyetlerinin geri kalmasına Ertuğ da değinmektedir. Bununla birlikte konuya daha farklı bir yönüyle yaklaşarak Türkiye'de iletişim tarihiyle ilgili ciddi çalışmaların yapılmadığını, yapılması durumunda yeni bulgulara ulaşmanın mümkün olduğunu ileri sürdüğü gibi iletişim tarihi kapsamında değerlendirilecek kimi iletişim ve haberleşme olaylarını da aktarmadan geçmemektedir. Ertuğ, basın özgürlüğünü de demokratikleşme sürecinin bir bileşeni olarak ele alır. Basın ile demokratikleşme arasında simbiyotik bir ilişki olduğunu ortaya koyan Ertuğ, görüşlerini tarihsel örneklerle de desteklemektedir.

Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde Hasan Refik Ertuğ'un henüz iletişim bilimlerinin adının dahi bilinmediği bir dönemde gerek doğrudan, gerekse de dolaylı olarak iletişim ve haberleşme olgusuna dair oldukça ilerici görüşler ortaya koyduğu görülmektedir. Görüşlerinin kendi dönemiyle sınırlı kalmaması, günümüzde bile önemli oranda geçerliliğini koruması Ertuğ'u bir erken dönem iletişim araştırmacısı şeklinde nitelemeyi olağan kılmaktadır.

Notlar

1 Son yıllarda erken cumhuriyet döneminden başlayarak iletişim biliminin kurumsallaşma dönemi olarak görülen ilk basın yayın yüksekokullarının açıldığı yıllara kadar olan zaman aralığındaki çalışmalar birer birer gün yüzüne çıkarılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Behice Boran (Keleş, 1999), Nermin Abadan-Unat (Öztürk, 2001), Sabri Ülgener (Öztürk, 2006a), İlhan Başgöz (Öztürk, 2006b), Pertev Naili Boratav (Öztürk, 2006c), Niyazi Berkes (Gürses, 2008), Fuat Köprülü (Öztürk, 2008), Hilmi Ziya Ülken (Taşçıoğlu, 2011), Mübeccel Kıray (Bulut, 2012), Mümtaz Turhan (Akgül, 2020), İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (Akçay, 2021) ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (Akgül, 2023) gibi toplumbilimcilerin eserleri iletişim bilimi bağlamında yeniden okunmuş ve alanyazına doğrudan ya da dolaylı katkıları ortaya konmuştur.

2 Öğretim Görevlisi ve Bürokrat Hasan Refik Ertuğ, 1911 yılında bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Ustrumca kentinde doğdu. 1932 yılında Mülkiye Mektebini bitirdi. Ziraat Bankası, Maarif Vekâleti, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü gibi kurumlarda görev yaptı. Siyasal Bilgiler Okulunda Amme Hukuku öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bu arada Hukuk Fakültesini de bitiren Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi öğretim görevliliği yaptı. 1969'da Yüksek Denizcilik Okulu öğretim görevliliğinden emekli oldu. Resmî görevleri esnasında Türk ve Batı edebiyatıyla yakından ilgilendi. 1926-1928 yılları arasında Servet-i Fünun dergisinde edebî denemeleri yayınlandı. 1986 yılında öldü. Başlıca eserleri arasında Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi (1955), The Turkish Press (1964), Radyo İşletmeciliği ve Meseleleri (1951), Gazetecilik Öğretimi Tarihçesine, Şartlarına Dair Muhtıra (1947), Birleşmiş Milletler Basın Hürriyeti Konferansı Kararları (1948), İdare Hukuku Dersleri (2 cilt, 1947) ile Anayasa Anketi ve Anayasanın Tadiline Dair Rapor (1953) bulunmaktadır (Ayrıntılı Bilgi için Bakınız: www.Biyografya.Com, t.y.).

3 Çok geniş ilim ve ihtisas

4 Fransız marksist filozof Louis Althusser, "devletin baskı aygıtları" ile "devletin ideolojik aygıtları" ayrımını yapar. Devlet baskı aygıtları; devletin bütün ideolojik aygıtlarının birliğinden daha güçlü devlet başkanlığı, yürütme erkinin aracısı olan idare, silahlı kuvvetler, adalet mekanizması ve onlara bağlı mahkemeleri, hapishaneleri içermektedir. Devletin ideolojik aygıtları ise Kilise, okul (devlet-özel), aile, hukuk, farklı partileri içeren siyasal sistem, sendikalar, medya ile edebiyat, güzel sanatlar ve spor gibi değişkenlerden oluşur (Ayrıntılı Bilgi için Bknz. Althusser, 2014)

5 Sultan III. Murat'ın emriyle Lala Mustafa Paşa kumandasında Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan Taraflarına sefere çıkan Osmanlı Ordusu'nun harekâtından bahseder (1577) Gelibolulu Mustafa Ali tarafından kaleme alınmıştır (Ayrıntılı Bilgi için Bknz. (Âli Mustafa Efendi & Eravcı, 2013)

6 Macaristan'ın fethine çıkıp Budin'i fethetme muvaffak olan Osmanlı Ordusunun harekâtını konu eder (1525). (Ayrıntılı Bilgi için Bknz. (Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, t.y.)

Kaynakça

- Akçay, Z. G. (2021). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun İletişim Araştırmalarına Katkıları. *Selçuk İletişim*, 14(1), 383-407.
- Akgül, M. (2020). Mümtaz Turhan'ın Türk İletişim Araştırmalarına Katkıları. *Selçuk İletişim*, 13(1), 338-353.
- Akgül, M. (2023). Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Türk İletişim Araştırmalarına Katkıları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 42, Article 42. <https://doi.org/10.31123/akil.1349991>
- Âli Mustafa Efendi, & Eravcı, H. M. (2013). *Nusret-nâme*. Türk Tarih Kurumu.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki.
- Bulut, S. (2012). Mübeccel Kıray'ın İletişim Alanına Katkıları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 285-309.
- Dağtaş, B., & Dağtaş, E. (2003). Habermas'ın Burjuva Kamusal Alanı Tanımı Çerçevesinde Yazılı Basının Konumu ve Dönüşümü. *Kurgu*, 20(1), Article 1.
- Ertuğ, H. R. (1943). Radyo ve Öğretim. *Radyo Dergisi*, 1(10), 26.
- Ertuğ, H. R. (1945a). Radyo Konuşmaları ve Dinleyicileri... *Radyo Dergisi*, 4(43), 26.
- Ertuğ, H. R. (1945b). Radyo Mikrofonu ve Üniversite Kürsüsü. *Radyo Dergisi*, 4(48), 6.
- Ertuğ, H. R. (1945c). Radyo ve Öğretim. *Radyo Dergisi*, 1(40), 1-11.
- Ertuğ, H. R. (1945d). Yaz Mevsimi ve Radyo. *Radyo Dergisi*, 4(44), 1.
- Ertuğ, H. R. (1945e). Yine Radyo. *Radyo Dergisi*, 4(37).
- Ertuğ, H. R. (1947a). Basına Karşı Radyo. *Radyo Dergisi*, 6(68), 24.
- Ertuğ, H. R. (1947b). Bir Anket Münasebetiyle. *Radyo Dergisi*, 6(65), 26.
- Ertuğ, H. R. (1947c). Radyo Vasıtasıyla Öğretim. *Radyo Dergisi*, 6(70), 1.
- Ertuğ, H. R. (1947d). Yaz Mevsimi ve Yeni Radyo Programlarımız. *Radyo Dergisi*, 6(67), 26.
- Ertuğ, H. R. (1948). Radyodan Beklenenler. *Radyo Dergisi*, 7(74), 1.
- Ertuğ, H. R. (1949). Dinleyicilerimizle Hasbihal. *Radyo Dergisi*, 85-86, 1.
- Ertuğ, H. R. (1950a). *Basın Kanunu ve Matbaalar Kanunu*.
- Ertuğ, H. R. (1950b). Gazetecilik Öğretimi. *İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Dergisi*, 15, 19-30.
- Ertuğ, H. R. (1950c). İndiana Gazetecilik Mektebi. *İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Dergisi*, 15, 36-40.
- Ertuğ, H. R. (1951). *Radyo İşletmeciliği ve Meseleleri*. Güven Basımevi.
- Ertuğ, H. R. (1957). *Türk Basını: Nasıl Doğdu ve Gelişti*. Sulhi Garan Matbaası.
- Ertuğ, H. R. (1959). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi* (İkinci Baskı). Sulhi Garan Matbaası.
- Ertuğ, H. R. (1961). Türk Gazeteciliğinin Doğuşu. *Yıllık: Gazetecilik Enstitüsü Dergisi*, 2, 9-11.
- Ertuğ, H. R. (1968a, Güz). Basın Suçları İçin Af İsteniyor. *Basın Dünyası*, 5.
- Ertuğ, H. R. (1968b, Yaz). Gazetecilik Öğretimi. *Basın Dünyası*, 4.

- Ertuğ, H. R. (1970a, Bahar). Büyük Gazeteler, Küçük Gazeteler, Taşra Gazeteleri. *Basın Dünyası*, 11.
- Ertuğ, H. R. (1970b, Güz). Türkiye’de Gazetecilik Öğretimi Tarihi. *Basın Dünyası*, 13.
- Gerçek, S. N. (1931). *Türk Gazeteciliği*. Devlet Matbaası.
- Gürses, F. (2008). Niyazi Berkes’in Türk Kitle İletişim Tarihine Katkıları. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 39-59.
- İnuğur, M. N. (1992). *Türk Basın Tarihi* (Birinci Baskı). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- İskit, S. (1959). *Amme Efkarı ve İlk Gazetelerimiz*. Gazeteciler Cemiyeti.
- Keleş, Ç. (1999). Behice Boran’ın İletişim Alanına Katkıları. *Kültür ve İletişim*, 2 (1)(3), 15-43.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınları.
- Öztürk, S. (2001). Nermin Abadan-Unat’ın Türkiye’de İletişim Bilimine Katkıları. *Gazi İletişim*, 21, 149-171.
- Öztürk, S. (2006a). Bir “İktisatçı”nın Türk İletişim Araştırmalarına Katkıları: Sabri Ülgener Üzerine Notlar. *Ekonomik Yaklaşım*, 17(58), 89-113.
- Öztürk, S. (2006b). İletişim Bilimi İle Halk Bilimini Buluşturan Bir Bilim İnsanı: İlhan Başgöz. *Folklor/Edebiyat*, 12(48), 45-59.
- Öztürk, S. (2006c). Pertev Naili Boratav’ın Türk İletişim Tarihi Araştırmalarına Katkıları. *Milli Folklor Dergisi*, 70, 22-37.
- Öztürk, S. (2008). Fuat Köprülü’nün Çalışmalarından Türkiye Tarihinde Popüler Kültürün İzlerini Bulmak. *İçinde Türkiye’de İletişim Düşüncesinin Kökenleri* (1. bs, ss. 11-72). Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Taşcıoğlu, R. (2011). Hilmi Ziya Ülken’in Türk İletişim Tarihine Katkıları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 1, 1-12.
- Topuz, H. (2003). *Türk basın tarihi: II. Mahmut’tan holdinglere* (2. basım). Remzi Kitabevi.
- Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. (t.y.). Geliş tarihi 03 Aralık 2024, gönderen <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mohac-name-salih-celebi>
- Www.biyografya.com*. (t.y.). Geliş tarihi 11 Eylül 2024, gönderen <http://www.biyografya.com/biyografi/16117>

Reading Hasan Refik Ertuğ in the Context of Early Communication Studies

Mahmut AKGÜL (Assoc. Prof. Dr.)

Extended Abstract

This study focuses on the research of Hasan Refik Ertuğ, an early republican intellectual who directly contributed to the science of communication with his work at a time when the name of communication science was not even known yet. Communication sciences, one of the new disciplines that emerged with the development of capitalism, was shaped by thinkers from a wide variety of disciplines in its early stages and began to be institutionalized in the second quarter of the twentieth century. This period, which came between the two world wars, is also a period in which communication thought began to be schooled. In Turkey, as in the world, communication sciences were initially handled for the first time by names coming from different formations. Although Turkey entered a period of institutionalization with the opening of journalism schools in the second half of the twentieth century, it is known that since the early republican period, intellectuals with a wide variety of formations have directly or indirectly conducted research on issues such as mass communication, press, printing press, social change, urbanization and social psychology. One of these names is Hasan Refik Ertuğ. Beginning in the 1930s, Hasan Refik Ertuğ put forward his views on a wide range of issues from the press law to journalism education, from radio broadcasting to the use of mass media as an open university, from the history of communication to freedom of the press. At a time when journalism was becoming institutionalized as a profession, how should journalists and journalism education be? Ertuğ, who puts forward his views based on the question, characterizes the ideal journalist as both a leader and a servant of the public. According to him, the ideal journalist can only be achieved through serious education. In this context, Ertuğ proposes a teaching model to be implemented in Istanbul and Ankara universities for the education of a higher school of journalism, which first came to the agenda in the 1930s. The journalism school to be opened would not only offer courses on professional practice, but also strengthen the intellectual background of prospective journalists with other sociology courses. Calling mass media as public opinion-forming devices and journalists as public opinion makers, Ertuğ attributes a special importance to radio. Explaining that radio was such a powerful mass media tool that it could even replace newspapers with the example of the Paris press strike, Ertuğ argues that 'radio journalism' is now a profession that should be handled independently. Ertuğ, who did not consider radio as a mass communication tool alone, suggested that this new generation technology of the period could be utilized in multiple dimensions and proposed the establishment of a radio university. He argues that the low level of education can be raised through this distance education system that will provide both academic and vocational training. Considering the existence of open and distance education programs in various formats in Turkey and the world today, this is a very progressive proposal. One of Ertuğ's areas of interest was the history of communication. Like many intellectuals of the early republican period, Ertuğ pondered the causes of backwardness in Turkey, established a linear relationship between the delay of the printing press and backwardness, and did not pass without mentioning the basic debates on the history of communication. Ertuğ argues that the history of communication in Turkey has not been dealt with properly,

and that if it were, original information would be obtained, and opens the door to new research by presenting some historical documents on the subject. Ertuğ also makes a radical departure on the subject of the printing press, claiming that the first movable type printing press was used not by the Chinese, but by the Uyghur Turks. Ertuğ, who is also a lawyer, has also put forward views on freedom of the press and freedom of expression. Ertuğ's views on freedom of the press, which are based on historical examples, seem quite progressive for the time period. Considering all these together, at a time when the phenomenon of communication had not yet been addressed and examined on a scientific level, Hasan Refik Ertuğ draws the profile of an early communication researcher with his research and propositions centering on mass media.

Keywords: Hasan Refik Ertuğ, Radio University, Journalism Education, Communication Studies, Communication History.

Bu makale **intihal tespit yazılımlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by **plagiarism detection softwares**. No plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.